

האקדמיה הצעירה הישראלית
الأكاديمية الشابّة الإسرائيليّة
THE ISRAEL YOUNG ACADEMY

הצעות להגדלת מספר הסטודנטים בפקולטות למדעי הרוח

ניסים אנטמזגין, לימודי אסיה, האוניברסיטה העברית בירושלים / אריס אידלסון־שיין, היסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת בן גוריון בנגב / דוד אנוך, משפטים ופילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים / עופר אשכנזי, היסטוריה, האוניברסיטה העברית בירושלים / אלישבע באומגרטן, היסטוריה והיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים / יונתן בן־דב, מקרא, אוניברסיטת חיפה / מיכל בריאשר סיגל, מחשבת ישראל, אוניברסיטת בן גוריון בנגב / נטשה גורדינסקי, ספרות עברית והשוואתית, אוניברסיטת חיפה / תאופיק דעאדלה, תולדות האמנות ולימודי האסלאם והמזרח התיכון, האוניברסיטה העברית בירושלים / ספי הנדלר, תולדות האמנות, אוניברסיטת תל אביב / ליאת קוזמא, לימודי האסלאם והמזרח התיכון, האוניברסיטה העברית בירושלים / ישי רוזן־צבי, תרבות עברית, אוניברסיטת תל אביב

יוני 2020

הצעות להגדלת מספר הסטודנטים בפקולטות למדעי הרוח:

תיאור הבעיה

הירידה בשיעורם של הלומדים בחוגים במדעי הרוח ביחס לתחומים אחרים קשורה במכלול מורכב של סיבות. הפתרונות צריכים אף הם להתייחס למגוון סיבות ולהתקיים לאורך זמן. בעקבות התייעצות עם חברי האקדמיה הצעירה ובוגריה, מדיסציפלינות שונות של מדעי הרוח ומאוניברסיטאות שונות, הגדרנו שלושה גורמים כ"צוואר בקבוק" המעכב גידול ניכר בהרשמה לתארים בתחום:

- 1. ביטחון תעסוקתי וכושר השתכרות:** היום יותר מתמיד כושר ההשתכרות לאחר סיום התואר וביטחון תעסוקתי הם גורמים מהותיים בבחירת התואר. סטודנטים רבים מעדיפים לימוד מקצועות שיש להם יישומים ברורים בעולם החוץ־אקדמי וסיכוי גבוה למשרה מכניסה. מדעי הרוח נתפסים כמציעים אפשרויות תעסוקה מוגבלות או בשכר נמוך. כדי להגדיל את מספר הנרשמים למדעי הרוח יהיה צורך להדגיש ולהבליט את האפשרויות היישומיות של התחום.
- 2. מידת האטרקטיביות של תוכניות הלימודים האוניברסיטאיות לעומת החלופות:** נקודת תורפה זו קשורה בגורמים שונים ובקבוצות אוכלוסייה שונות: סטודנטים הבוחרים ללמוד במכללות; סטודנטים הלומדים באוניברסיטה בחוגים אחרים; סטודנטים מקבוצות שלהן ייצוג חסר באקדמיה, כגון דור ראשון להשכלה גבוהה, ערבים, עולים חדשים וחרדים. תוכניות לימודים אטרקטיביות ומערך תמיכה מתאים יוכלו למשוך תלמידים רבים מקבוצות אלה.
- 3. חשיפה לתחומי העניין שבמדעי הרוח ולחשיבותם:** אך מעט מהתחומים הנלמדים במדעי הרוח משולבים בתוכניות הלימודים בבתי הספר התיכוניים, ועוד פחות מזה בפריפריה הגאוגרפית והחברתית בישראל. ההגעה לקבוצות אוכלוסייה שאינן מכירות את התחום היא תנאי חשוב להגדלת מספר הנרשמים.

/ עקרונות למציאת פתרון /

העיקרון המנחה בכל ההצעות שלהלן הוא היותן כרוכות בהשקעה קטנה יחסית, ולמרות זאת תוצאותיהן תהיינה רחבות היקף, ויהיה אפשר להבחין בהן בזמן קצר יחסית. הגבלנו את עצמנו ליוזמות שהאוניברסיטאות יכולות לנקוט בעצמן, מבלי להיות תלויות במשרדי ממשלה, גופים בירוקרטיים אחרים ומוסדות פרטיים. כמו כן התמקדנו ביוזמות שקיומן תלוי בעיקר במימון ולא בשינויים מבניים. אנו סבורים כי יש מקום לבחון שינויים מבניים רחבי היקף – למשל בממשק עם משרד החינוך ובאפשרויות התעסוקה בהוראה – אך ההצעות שלהלן מתרכזות במה שניתן לעשות ברגע זה, ובפעילותן של הפקולטות הרלוונטיות בלבד.

ההצעות שלהלן נועדו בעיקרן להביא לגידול ניכר בהרשמה לתארים במדעי הרוח. כמו כן הן נועדו להביא לגידול במספר הסטודנטים מתחומים שונים המשתתפים בקורסים יחידים במדעי הרוח. גידול בקרב קבוצה זו חשוב, משני טעמים: ראשית, הרחבת מעגל הלומדים בקורסים תגדיל את החשיפה לתכנים ולמתודות שבמדעי הרוח ובעקיפין תביא לגידול במספר הנרשמים לחוגים בפקולטות אלה; שנית, אנו מאמינים כי על הפקולטות למדעי הרוח להרים תרומה משמעותית לחברה שבה הם פועלים – בהעמקת הידע, בהעשרת השיח ובשיפור יכולות הניתוח – שאין להגבילה לסטודנטים הרשומים בחוגים בלבד.

אוניברסיטאות שונות נוקטות בשנים האחרונות יוזמות שמטרתן להתמודד עם אתגרים אלה. אלו הן יוזמות ברוכות, אך התרומה שלהן לתחום היא מוגבלת בשל אופיין המקומי והמצומצם, ובמקרים רבים התלות שלהן היא במימון נקודתי שאינו מובטח לטווח ארוך. ההצעות שלהלן מבקשות להבטיח מימון ארוך-טווח, שיאפשר הרחבת יוזמות קיימות ומימוש יוזמות חדשות ובחינת יעילותן ושיפורן לאורך זמן. לפי עקרונות אלה אנו מציעים מודל תקצוב חדשני המבוסס על מדדים מדידים, אגב שמירה על עצמאות המוסדות. אנחנו סבורים כי יש להציע לאוניברסיטאות לבחור מבין דרכי הפעולה המוצעות להלן את אלה המתאימות להן, ולהיות מתוגמלות בהתאם. נוסף על זה, אנו ממליצים כי התגמול לאוניברסיטאות יהיה מחולק לשתי "פעילות": הראשונה תהיה עם הגשת התוכנית לקידום הדרך שבה בחר המוסד. "פעילה" זו תבטיח מימון של הפעילות עצמה; השנייה תהיה לאחר בחינת עמידתו של המוסד ביעדים שהוצבו מראש.

נוסף על זה, אוניברסיטה שתנקוט יוזמות אלה, ובסופה של תקופת מבחן בת חמש שנים תגדיל את מספר הסטודנטים במדעי הרוח בשיעור מוסכם מראש, תקבל "בונוס" לפיתוח תוכניות ארוכות-טווח נוספות.

/ סוגיית הביטחון התעסוקתי וכונן ההשתכרות /

1. **הקמת מרכז השמה לתלמידי מדעי הרוח שיסייע בקליטתם בשוק העבודה**
 - ✓ המרכז יקשר בין תלמידי מדעי הרוח בשנת הלימודים השנייה והשלישית לבין מעסיקים פוטנציאליים, במגזר העסקי והציבורי; יספק לסטודנטים ייעוץ בכתיבת קורות חיים והדרכה לתחרות על מקומות עבודה; ייזום ירידי תעסוקה.
 - ✓ המרכז יקיים קשר קבוע עם החוגים ויספק הדרכות בנושאי תעסוקה וכן ייעוץ בפיתוח קורסים יישומיים בשיתוף פעולה עם מוסדות חיצוניים (ארכיונים, מוזאונים וכד').
 - ✓ המרכז יעסיק צוות אדמיניסטרטיבי שידאג לפעילות קבועה בתחומים הנזכרים לעיל.

2. **הקמת מרכז לימוד, מחקר ותמיכה במדעי הרוח הדיגיטליים**
 - חשיבותם של הכלים שבהם משתמשים במדעי הרוח הדיגיטליים (ניהול מאגרי מידע, כריית נתונים ותכנות ברמה בסיסית) בשוק העבודה העתידי תלך ותגדל. לתלמידי מדעי הרוח יהיה יתרון יחסי ביכולתם לנתח מידע, אם תהיה להם גם הכשרה בכלים השימושיים בתחום.
 - ✓ המרכז יפתח תוכניות לימודים שיקנו לסטודנטים כלים לנהל מחקר בתחומים הרלוונטיים.
 - ✓ תוכנית הלימודים בפקולטה תכלול חטיבה במדעי הרוח הדיגיטליים.

- ✓ המרכז יעסיק אנשי תמיכה טכנית במיזמים של מדעי הרוח הדיגיטליים.
- ✓ המרכז יפתח הדרכות למרצים כדי להבטיח שימוש בכלים אלה גם בשיעורים ה"רגילים".

3. פיתוח תוכניות לימודים "יישומיות"

- כדי להבטיח קשר עם מעסיקים פוטנציאליים ולהפוך את הסטודנטים לאטרקטיביים יותר עבורם, תפתח הפקולטה תוכניות בשיתוף עם גופים כגון מוזאונים, ארכיונים או משרדי ממשלה, שיכללו עבודה מעשית תמורת נקודות זכות.
- ✓ כדי למנוע ניצול של עבודת הסטודנטים ללא תמורה, סיום בהצלחה של התוכנית, כולל עמידה בדרישות האקדמיות, ילווה במלגה ששיעורה יותאם למספר השעות שבתוכנית.
 - ✓ פיתוח קורסים וחטיבות בנושאים המשלבים מחקר ופעילות ציבורית חברתית כהכנה להשתלבות בשוק העבודה, כגון חטיבה בהיסטוריה ציבורית המדריכה את הסטודנטים כיצד להיות קול משפיע בשיח הציבורי בתחום.

/ ביסוס האטרקטיביות של תוכניות לימודים במדעי הרוח לעומת החלופות /

1. פיתוח ממשק יעיל להשתלבות במערכת החינוך, בשיתוף עם בתי הספר לחינוך

- צוואר הבקבוק העיקרי כרגע הוא הממשק בין הלימודים במדעי הרוח לעיסוק בהוראה במסגרת משרד החינוך. הרבה מהתלמידים הפוטנציאליים במדעי הרוח מעוניינים להשתלב במקצועות ההוראה, אך שנת לימודים נוספת והדרישות הנוספות לזכאות לתעודת הוראה דוחקות את התלמידים למכללות להוראה. כדי להתמודד עם בעיה זו בתוך האוניברסיטאות, ומבלי להידרש לשינויים רחבי היקף הקשורים בעבודה עם משרד החינוך, ניתן לנקוט צעדים אלה:
- ✓ פיתוח תוכניות לימודים משותפות עם בתי הספר לחינוך שיאפשרו לימוד לתואר ראשון ולתעודת הוראה בשלוש שנים.
 - ✓ ניתן להתבסס על התוכניות המוצעות בחלק מהאוניברסיטאות לקומץ סטודנטים, ולהרחיבן.

2. הקמת מרכזי כתיבה

- הלימוד והמחקר במדעי הרוח תלויים בכתיבה בהירה ורהוטה. המחסור בהדרכה בתחום הוא מקור לתסכול של סטודנטים (ומרצים). כישורי כתיבה חיוניים גם בשוק התעסוקה לאחר סיום התואר.
- ✓ הפקולטה תקים מרכז כתיבה נגיש לסטודנטים בכל תחומי הלימוד, אשר יתאים את השירות הניתן לצרכים השונים של הסטודנטים.
 - ✓ המרכז יקיים הדרכות ושיעורים בנושאי כתיבה – בעברית ובאנגלית – וכן יעניק עזרה פרטנית לכל תלמיד הזקוק לסיוע בכתיבה.
 - ✓ המרכז יכשיר סטודנטים לתארים מתקדמים להדרכה, והם יועסקו לצד אנשי המקצוע.

3. הקמת מרכזי תמיכה לסטודנטים מקבוצות חברתיות פריפריאליות

מרכזים אלה יביאו בחשבון את צורכיהן של קבוצות חברתיות שונות ויעניקו:

- ✓ שיעורי עזר בשפה, למשל לסטודנטים ערבים או לעולים חדשים.
- ✓ סיוע בפתרון בעיות אישיות למול הברוקרטיה האוניברסיטאית.
- ✓ סיוע נקודתי במקרה של קושי בקורס מסוים, אגב קיום קשר עם המרצים בקורסים.

4. פיתוח ואימוץ של תוכניות לעידוד לימוד נוסף ומעמיק של שפות זרות

כחלק מהניסיון למשוך תלמידים ביטלו מחלקות רבות בפקולטות למדעי הרוח את הדרישה ללימוד שפות. ידיעת שפות היא אחד מהכישורים החשובים במדעי הרוח, החיוני למחקר ואף מהווה יתרון בשוק העבודה. אולם לימוד השפות מצריך שעות רבות וכעת בא על חשבון נקודות זכות רבות.

- ✓ הפקולטה תפתח תוכניות שיעודדו סטודנטים ללמוד שפות זרות נוספות, בהדגשת הכישורים שיחרגו מהשימוש במחקר גרידא, כגון כתיבה והיכרות עם השפה המדוברת.
- ✓ הפקולטה תפתח תוכניות חדשות ללימוד שפות שיתאימו לתקן האירופי החדש או לשיטות דומות.

/ חשיפה לתחומי העניין שבמדעי הרוח ולחשיבותם /

1. פיתוח תוכנית לימוד במדעי הרוח לתלמידי תיכון שיקבלו נקודות זכות אקדמיות

תוכניות מהסוג הזה יגדילו את החשיפה של מדעי הרוח בקרב סטודנטים פוטנציאליים שיתחברו אליהם בשלב מוקדם.

- ✓ פיתוח תוכנית עם בתי הספר להערכת סטודנטים פוטנציאליים ושיווק התוכנית בבתי הספר.
- ✓ גיבוש מערכת שתאפשר הענקת נקודות זכות למי שאינו רשום באוניברסיטה.
- ✓ אפשרות זו תוצע ללא תשלום, או לכל הפחות תוצע כך לתלמידים שמגיעים מהעשירונים הלא מבוססים.
- ✓ אפשרות זו תהיה זמינה גם בפריפריה ולא רק במרכז הגאוגרפי והחברתי בישראל.

2. פיתוח תוכנית לימוד במדעי הרוח בבתי ספר תיכוניים במסגרת תוכנית הלימודים לבגרות

עבודה בשיתוף פעולה עם מנהלי בתי הספר התיכוניים או עם מנהל החינוך המקומי לגיבוש סדרת הרצאות מפי מרצי החוגים הרלוונטיים (בהתנדבות) ודוקטורנטים (בשכר).

- ✓ סדרת ההרצאות תעסוק בחומרים שהם חלק מתוכנית הלימודים לבגרות, אך תעשיר את הדיון גם מנקודת המבט של המחקר העכשווי.
- ✓ תפותח תוכנית "חוקרים צעירים" לתלמידי תיכון מצטיינים במדעי הרוח שישולבו כעוזרים במיזמי מחקר של חוקרים באוניברסיטה.

3. פיתוח תוכנית לקבלה ללימודים במדעי הרוח ללא בגרות או פסיכומטרי

התוכנית תאפשר למספר מוגבל של תלמידים להתקבל לתואר במדעי הרוח גם ללא בגרות וללא מבחן פסיכומטרי.

- ✓ התלמידים ייהנו משכר לימוד נמוך או ממלגת לימודים מלאה.
- ✓ התלמידים יידרשו לעמוד בקריטריונים פרטניים כדי לעבור לשנת הלימודים הבאה: ציון סף, הגשת כל העבודות בזמן וכד'.
- ✓ התוכנית תכלול מדריכים אקדמיים שיסייעו בהתמודדות עם קשיים אקדמיים, ובעת הצורך יקשרו את התלמידים עם אנשי מקצוע אחרים באוניברסיטה שיסייעו להם.

4. פיתוח תוכניות חוגיות לשיתוף פעולה עם בתי ספר תיכוניים בפריפריה

- חוגים יציעו תוכניות ייעודיות לשיתוף פעולה עם בתי ספר בפריפריה להגברת החשיפה לתכנים, לאתגרים ולחשיבות של החומרים הנלמדים בחוג.
- ✓ שיתוף הפעולה של החוג עם בית הספר יכלול הרצאות שאותן יישאו אנשי החוג בבית הספר, ביקור של התלמידים בחוג, פיתוח מיזמים בשיתוף עם מורי החוג וכד'.
 - ✓ שיתוף הפעולה ייבנה עם מנהל בית הספר או בשיתוף פעולה עם מנהל החינוך המקומי.

5. פיתוח תוכנית שיעשה בחוגים במדעי הרוח לקשר עם מורים רלוונטיים בבתי הספר התיכוניים ובחטיבות הביניים

- החוג יפתח תוכנית להעשרה למורי תיכון בתחום שבו עוסק החוג כדי להדק את הקשרים בין האקדמיה ללימוד הנושאים בתיכון.
- ✓ חוגים יציעו תוכנית דו־שנתית שתכלול מפגשים והרצאות עם מורים בתיכון ובחטיבות הביניים. במפגשים אלה יהיה דיון בנושאים הנלמדים לבגרות, בהדגשת המחקר העכשווי בנושאים אלה וכן בנושאים אחרים העומדים בחזית המחקר כיום או במחקריהם של מרצי החוג.
 - ✓ מלבד נחיצותו של קשר שכזה ככלל, ההנחה היא שמתוך הקשר עם המורים תגדל החשיפה של התלמידים לחזית המחקר בפקולטות למדעי הרוח.

